

Katedra Pedagogiki Społecznej Uniwersytet Śląski w Katowicach
Chair of Social Pedagogy Silesian University in Katowice

KATARZYNA BORZUCKA – SITKIEWICZ, JOANNA BULSKA

***Mental health promotion according to the research
of a family structure***

**Promocja zdrowia psychicznego
w świetle badania struktury środowiska rodzinnego**

WPROWADZENIE

Rodzina – grupa osób połączonych ze sobą więzią małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji – w porównaniu z innymi zbiorowościami społecznymi wyróżnia się intymnością stosunków jednoczących jej członków i trwałością związków emocjonalnych (B. Tobiasz-Adamczyk 1998 s.68).

W rodzinie kształtuje się osobowość człowieka. Od tego czy rodzina stara się zaspokoić podstawowe potrzeby jej członków i czy stwarza warunki do prawidłowego rozwoju fizycznego i psychicznego, zależy życie każdej jednostki. Rodzina stanowi, zatem bazę i punkt odniesienia osoby ludzkiej. W niej człowiek powinien szukać zrozumienia, miłości i bezpieczeństwa. Rodzice są tymi, do których dzieci zwracają się ze swoimi pierwszymi problemami i oni są ich pierwszymi doradcami i przewodnikami. Rodzina poprzez wymiar opiekuńczy, moralny, wychowawczy, edukacyjny sprzyja zdrowiu i jego rozwojowi, ale może to zdrowie zaburzyć i niszczyć (T. B. Kulik 1997, s.71).

W literaturze przedmiotu coraz częściej rodzina rozpatrywana jest jako system.

W systemie tym rodzice są pomostem łączącym dzieci i młodzież ze światem dorosłych i całym kontekstem zasad i norm z niego wynikających (T. B. Kulik 1997, s.71). Koncepcja systemowa ma określone cele, sposoby zaspakajania potrzeb poszczególnych członków rodziny i realizacji podstawowych zadań społecznych. W systemach rodzinnych działają trzy zasady. Całościowość oznacza, że system rodzinny stanowi integralną strukturę, a poznanie poszczególnych członków rodziny nie wystarcza do poznania całego systemu i wymaga ono globalnego spojrzenia na funkcjonowanie całej rodziny. Przyczynowość cyrkularna traktowana jest jako proces kołowy, bez widocznego początku i końca, gdzie członkowie rodziny oddziałują na siebie za pomocą sprzężeń zwrotnych, w których zachowania osób wzmacniają się wzajemnie. Natomiast zasada ekwifinalności oznacza możliwości osiągnięcia podobnych rezultatów końcowych przy wychodzeniu z różnych stanów początkowych (M. Ryś 2001, s.8-9).

Znaną typologię pięciu systemów rodzinnych Davida Fielda przedstawia w swojej publikacji Maria Ryś. Prezentowane systemy obejmują m.in. rodzinę chaotyczną, którą cechuje brak więzi pomiędzy członkami rodziny, ciągłe konflikty, brak poczucia bezpieczeństwa.

Pomiędzy rodzicami i dziećmi nie istnieją bliższe związki, dlatego też dzieci czują się niechciane, ignorowane lub wykorzystywane, czasem przeżywają chęć zemsty, gniew i gorycz. Rodzina władzy zachowując wyraźną strukturę przedkłada zasady ponad stosunki międzyludzkie. Dzieci znajdujące się pod silną władzą rodziców wiedzą, że najważniejsze są obowiązki domowe i zadania. Często czują, że rodzice nie są z nimi, lecz przeciwko nim – stąd wycofują się emocjonalnie i trudno im przyjść do rodziców ze swoimi problemami. W rodzinie prawidłowej członkowie są powiązani, ale zachowują odrębność, szanując prawa i obowiązki innych. Rodzice wzajemnie współpracują ze sobą mając władzę, ale wszystkim zależy na rozwoju każdego członka rodziny. Dzieci mając poczucie bezpieczeństwa nie muszą zajmować się problemami ludzi dorosłych. Członkowie rodziny nadopiekuńczej wspaniale radzą sobie w kultywowaniu rodzinnych tradycji. Ale unikając niezgody, unikają również rozmów o trudnych problemach. Natomiast dzieci mając władzę nad rodzicami są często głównym czynnikiem determinującym ich plany. Manipulacja dziećmi, silne zorientowanie rodziców na siebie czy po prostu myślenie i działanie za dziecko – to cechy charakterystyczne dla rodziny uwikłanej. Zazwyczaj dzieci starają się dostosować do oczekiwań rodziców, ale nie są autentyczne. Życie rodzinne upływa bez otwartych konfliktów, ale na podłożu konformizmu niż szczerości. Brak wyrażania prawdziwych uczuć stwarza trudności w sferze emocjonalnej dzieci (M. Ryś 2001, s.11-16).

MATERIAŁ I METODA

Biorąc pod uwagę znaczenie relacji rodzinnych dla zdrowia psychospołecznego, przeprowadzono badania mające na celu ustalenie dominującej struktury środowiska rodzinnego, z wykorzystaniem wyżej opisanej typologii D. Fielda.

Posłużono się metodą sondażu diagnostycznego (D. Maszczyk, A. Radzewicz – Winnicki, 1979, s.78-81), a jako narzędzia badawcze wykorzystano dwa kwestionariusze do diagnozy typu środowiska rodzinnego, opracowane przez M. Ryś (2001). Jeden z nich, zawierający pytania odnoszące się do relacji interpersonalnych w rodzinie pochodzenia, wypełniany był przez dorastające i dorosłe już dzieci, drugi – dotyczący stosunków panujących w rodzinie własnej – adresowany był do matek i ojców.

Do każdego kwestionariusza dołączony jest klucz umożliwiający obliczenie oraz interpretację wyników. Dzięki niemu możliwe było określenie, na jakim poziomie, w zakresie danego systemu rodzinnego, lokuje się badana rodzina.

Wśród osób, które wyraziły zgodę na badanie znalazło się 245 osób, w tym:

- 83 matki, w przedziale wiekowym 34-58 lat (przeważająca większość kobiet powyżej 40 roku życia),
- 60 ojców, w wieku 35-61 lat (większość mężczyzn w przedziale wiekowym powyżej 40 roku życia),
- 67 córek, w przedziale wieku 13-30 lat (większość poniżej 25 roku życia),
- 35 synów, w wieku 13-28 lat.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Tabela 1 Wyniki dotyczące opinii matek na temat własnego funkcjonowania w rodzinie (w relacji z dzieckiem i współmałżonkiem)

WYNIKI	Rodzina cha- otyczna		Rodzina władzy		Rodzina pra- widłowa		Rodzina nadopie- kuńcza		Rodzina uwikłana	
	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%

Bardzo wysokie	-	-	-	-	24	29	-	-	-	-
Wysokie	-	-	-	-	38	46	6	7	-	-
Średnie	-	-	2	2	16	19	19	23	2	2
Niskie	21	25	36	43	5	6	54	65	37	45
Bardzo niskie	62	75	45	54	-	-	4	5	44	53

Analiza odpowiedzi udzielanych przez matki wskazuje, że większość z nich lokuje swoją rodzinę w systemie prawidłowym (46% wskazań na poziomie wysokim i 29% na bardzo wysokim). U badanych kobiet daje się także zauważyć pewną tendencję do zachowań nadopiecznych (zwłaszcza wobec synów) – skłonności takie 7% respondentek przejawia na wysokim, a 23% - na średnim poziomie.

Tabela 2 Wyniki dotyczące opinii ojców na temat własnego funkcjonowania w rodzinie (w relacji z dzieckiem i współmałżonką)

WYNIKI	Rodzina chaotyczna		Rodzina władzy		Rodzina prawidłowa		Rodzina nadopieczna		Rodzina uwikłana	
	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%
Bardzo wysokie	-	-	-	-	8	13	-	-	-	-
Wysokie	-	-	1	2	30	50	5	8	-	-
Średnie	-	-	1	2	13	22	6	10	-	-
Niskie	19	32	34	57	9	15	43	72	30	50
Bardzo niskie	41	68	24	40	-	-	6	10	30	50

Ojcowie, podobnie jak matki, w większości postrzegają swoją rodzinę jako prawidłową (łącznie 85% wskazań na poziomie bardzo wysokim, wysokim i średnim). Niewielka część z nich (18%) przejawia tendencje nadopieczne (tym razem głównie względem córek), a także skłonność do traktowania innych członków rodziny z pozycji władzy (4%).

Tabela 3 Wyniki dotyczące opinii córek na temat funkcjonowania matki w rodzinie

WYNIKI	Rodzina chaotyczna		Rodzina władzy		Rodzina prawidłowa		Rodzina nadopieczna		Rodzina uwikłana	
	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%
Bardzo wysokie	-	-	-	-	8	12	1	1	-	-
Wysokie	-	-	-	-	30	45	2	3	-	-
Średnie	1	1	-	-	17	25	3	4	-	-
Niskie	1	1	5	7	11	16	59	88	6	9
Bardzo niskie	65	98	62	93	1	1	2	3	61	91

Biorąc pod uwagę opinie córek, oceniają one funkcjonowanie swoich matek w rodzinie w większości jako prawidłowe (łącznie 82% wskazań na poziomie bardzo wysokim, wysokim i średnim), część z nich (8%) dostrzega także w zachowaniu matek pewne tendencje nadopieczne, ale trzeba przyznać, że wskazań tych jest znacznie mniej, niż wynika to z subiektywnej opinii samych matek.

Tabela 4 Wyniki dotyczące opinii córek na temat funkcjonowania ojca w rodzinie

WYNIKI	Rodzina chaotyczna		Rodzina władzy		Rodzina prawidłowa		Rodzina nadopieczna		Rodzina uwikłana	
	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%
Bardzo wysokie	-	-	1	1	6	9	-	-	-	-
Wysokie	2	3	2	3	20	30	-	-	-	-

Średnie	4	6	1	1	15	22	-	-	-	-
Niskie	7	10	17	25	18	27	55	82	9	13
Bardzo niskie	53	79	45	67	7	10	11	16	57	85

Funkcjonowanie ojców w rodzinie, córki także postrzegają na ogół jako prawidłowe (łącznie 61% na poziomie bardzo wysokim, wysokim i średnim), choć zastanawiający jest fakt, że 4% z nich uważa swoich ojców za władczych i autokratycznych, natomiast 9% opisuje swoje relacje z ojcem jako chaotyczne. Ponadto nie można przeoczyć faktu, że 27% z nich lokuje prawidłowe zachowania ojca na niskim poziomie.

Tabela 5 Wyniki dotyczące opinii synów na temat funkcjonowania matki w rodzinie

	Rodzina chaotyczna		Rodzina władzy		Rodzina prawidłowa		Rodzina nadopiekuńcza		Rodzina uwikłana	
	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%
WYNIKI										
Bardzo wysokie	-	-	-	-	4	12	-	-	-	-
Wysokie	-	-	1	3	11	33	2	6	-	-
Średnie	-	-	1	3	8	24	4	12	1	3
Niskie	4	12	6	18	9	27	23	70	7	21
Bardzo niskie	29	88	25	76	1	3	4	12	25	76

Analizując opinie synów na temat sposobu funkcjonowania matek w rodzinie, znowu na plan pierwszy wysuwają się prawidłowe relacje interpersonalne (69% łącznych wskazań na poziomie bardzo wysokim, wysokim i średnim), niemniej –co niepokojące - spora grupa respondentów (27%) lokuje prawidłowe relacje z matką na poziomie niskim. Ponadto 18% badanych dostrzega tendencje nadopiekuńcze w zachowaniu swoich matek (co potwierdza tezę, że są one znacznie bardziej opiekuńcze w stosunku do synów, niż do córek), a 6% postrzega swoje matki jako władcze i dominujące.

Tabela 6 Wyniki dotyczące opinii synów na temat funkcjonowania ojca w rodzinie

	Rodzina chaotyczna		Rodzina władzy		Rodzina prawidłowa		Rodzina nadopiekuńcza		Rodzina uwikłana	
	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%	L.B.	%
WYNIKI										
Bardzo wysokie	-	-	-	-	6	18	-	-	-	-
Wysokie	-	-	-	-	5	15	-	-	-	-
Średnie	1	3	2	6	9	27	3	9	-	-
Niskie	9	27	8	24	10	30	23	70	7	21
Bardzo niskie	23	70	23	70	3	9	7	21	26	79

Relacje synów z ojcami przedstawiają się najbardziej niepokojąco – aż 30% z nich nisko, a 9% bardzo nisko ocenia prawidłowe funkcjonowanie ojca w rodzinie. Dodatkowo 6% badanych postrzega swoich ojców jako dominujących, natomiast 9% uważa ich za nadopiekuńczych.

WNIOSKI

Porównując odpowiedzi udzielane przez dzieci i rodziców można stwierdzić, że dzieci bardziej powściągliwie oceniają relacje w rodzinie, a uzyskiwane przez nie wyniki w zakresie systemu prawidłowego, znajdują się zazwyczaj na niższym poziomie, niż ma to miejsce u matek i ojców. Relatywnie więcej jest natomiast wskazań na systemy nieprawidłowe i jest to szczególnie widoczne w ocenie funkcjonowania ojców – oni sami znacznie rzadziej postrzegają się jako władczych i chaotycznych, niż robią to ich dzieci. Odwrotną tendencję

można z kolei zaobserwować w przypadku nadopiekuńczości – o wiele częściej występuje ona w subiektywnych deklaracjach rodziców, aniżeli w opiniach córek i synów.

Przeprowadzone badania jednoznacznie wskazują, że relacje rodzinne są w dużym stopniu uwarunkowane wpływami socjokulturowymi (ojciec ma dominować, matka – opiekować się dziećmi), z których często nie zdajemy sobie do końca sprawy. Dowodzą także, iż opinie na temat sposobu funkcjonowania systemu rodzinnego, jakie posiadają poszczególni jego członkowie, są subiektywne i często rozmiągają się ze sobą. A zatem, żeby rodzina mogła funkcjonować jako system prawidłowy, z korzyścią dla zdrowia psychicznego dorosłych i dzieci, konieczna jest ciągła i otwarta komunikacja na temat wzajemnych potrzeb, oczekiwań, a także odmiennych opinii. W przeciwnym razie trudno nam będzie zrozumieć swoich bliskich oraz zapewnić im i sobie warunki do optymalnego rozwoju.

PIŚMIENNICTWO

1. Bandler R., Grinder J., Satir V.: Zmieniamy się wraz z rodzinami. O zdrowej komunikacji. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2001.
2. de Barbaro B.(red.): Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny. Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 1999.
3. Kulik T. B.: Edukacja zdrowotna w rodzinie i w szkole. Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej, Stalowa Wola, 1997, s.71.
4. Maszczyk D., Radzewicz – Winnicki A., Metody badań w naukach społecznych, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1979, s.78-81.
5. Ryś M., Systemy rodzinne, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2001, s.8-9, 11-16.
6. Satir V.: Rodzina. Tu powstaje człowiek. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2000.
7. Tobiasz-Adamczyk B., Wybrane elementy socjologii zdrowia i choroby, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 1998, s.68.

SUMMARY

David Field described five types of family structure. Each one has a different influence on the mental and social health of the family members. The taken survey was to detect a dominating type of a family structure as well as its impact on the mental and social health of the child and the married couple. The authors used a questionnaire constructed by M. Ryś to conduct the survey. We found that the regular type of the family is the one that dominates. We also discovered some differences related to sex (gender) and age. First of all children's judgment is usually worse then their parents's. Besides mothers are often more protective towards their children (especially sons), fathers are more demanding and they usually find expressing feeling very difficult.